

Aladin Husić

O ZNAČAJU SIDŽILA MOSTARSKOG KADIJE IZ PRVE POLOVINE 19. STOLJEĆA ZA PROUČAVANJE HISTORIJE HERCEGOVINE

Sažetak: U radu se govori o značaju Sidžila mostarskog kadije iz prve poline 19. stoljeća za proučavanje historije Hercegovine te se daje kratak osvrt na još neke značajne mostarske sidžile.

Ključne riječi: sidžil, Mostar, Hercegovina

Susrećući se sa neizmjereno sadržajnim, raskošnim tematskim bogatstvom jednog sudskog protokola sarajevskog suda iz sredine 16. stoljeća, historičar države i prava Branimir Nedeljković je u svom osvrtu na neka pitanja iz tog historijskog izvora, između ostalog, zapisao:

„Možda u ovom pogledu postoje najjače zablude u našoj historiografiji: rečeno je, ne jednom da su Turci varvari“. Razume se, tvrdnja je izricana uvek apodiktički, a ne kao rezultat nekog solidnog proučavanja ekonomskih i društvenih prilika otomanske države“.

„Posebice treba izbegavati stereotipne klišeje kada se raspravlja naša istorija turskog perioda“. Najopasnija smetnja objektivnog proučavanja jeste uobičajeno posmatranje čitave istorije pod Otomanskom vlašću kroz prizmu 19. veka (u kojoj ima, takođe, vrlo mnogo nacionalnog romantizma).“¹

---

1 Branimir M. Nedeljković, „Sarajevski sidžil iz godine 1555-58, (o jednom važnom izvoru za pravnu istoriju Srba)“ *Istorija prava*, Arhiv za pravne i društvene nauke IX, br 2, Beograd 1954, 189-199, i X br. 3-4, 419-434.

U raznorodnim historijskim izvorima sidžili po svojoj prirodi predstavljaju vrlo sadržajne izvore koji omogućuju uvid u mnogostruke aspekte života onih područja kojima pripadaju. U ovoj vrsti historijskih izvora odražavaju se političke, ekonomske, društvene, socijalne, kulturne i mnoge druge prilike ne samo lokalnog nego i regionalnog područja. Iz tih razloga oni imaju neprocjenjivi značaj i njihovo objavljivanje predstavlja važan doprinos i iskorak na planu stvaranja pretpostavki sagledavanja prilika i procesa na području na kome su nastajali. Za razliku od svih drugih izvora koji su najčešće po svome sadržaju ili vrsti dokumenata ili podataka jednolični, jednoobrazni, osnovna odlika sidžila jeste njihova sadržajna raznolikost. Oni istovremeno sadrže dokumente centralne, pokrajinske i lokalne vlasti, reflektiraju brojne druge pojave i zbivanja u koja je kadija, kao organ zadužen za praćenje i provedbu zakonitosti, i/ili kao važan segment, posebno u pravnom sistemu Osmanskog carstva, prirodom svoje dužnosti bio involviran. Oni stoga predstavljaju neizmjereno značajne historijske izvore za izučavanje pojedinih razdoblja ili pojedinih područja u vrijeme osmanske uprave.² Usljed svoje sadržajne specifičnosti spadaju u vrstu historijskih izvora sa izvanrednim mogućnostima znanstvene eksploatacije i koji po vertikalni u suštini spajaju sve nivoe društva i instance vlasti - od najviših do najnižih.

Osim naprijed navedenih važnosti, odnosno pitanja koja je moguće izučavati na temelju sidžila, ističemo još jedan vrlo važan aspekt njihovog značaja. Naime, sidžili često sadrže mnoge dokumente određenih nivoa vlasti koji se nisu očuvali u institucijama ili instancama koje su ih izdavale, ali ih u prijepisima nalazimo u sidžilima, jer su se odnosili, između ostalog, i na područje nadležnosti lokalnog kadije.³

Uz sarajevsku oblast, Hercegovina je predstavljala oblast za koju se, usprkos svim historijskim nedaćama, ipak, sačuvao veći broj sidžila u odnosu

---

2 Salih Jalimam, „Sidžil zeničkog naiba kao izvor za istoriju Zenice“ *POF* 47-48/1997-98, Sarajevo 1999, 127-143; Salih Jalimam, *Travnik u sidžilu Zeničkog naiba*, Priredio Salih Jalimam, Zavičajni muzej Travnik, Travnik, 1999.

3 *Sidžil Tešanjskog kadiluka (1740-1752)* prijevod i obrada Hatidža Čar-Drnda, Orijentalni institut, Sarajevo 2005; *Maglajski sidžili 1816-1840*, *Maglajski sidžili 1816-1840/ Dušanka Bojanić-Lukač; Tatjana Katić (prev. i prir.). - Bošnjački institut - Fondacija Adila Zulfikarpašića*, Sarajevo 2005; *Sidžil Tešanjskog kadiluka iz druge polovine XVIII vijeka (1165-1204/1752-1790) s osmansko-turskog preveo: Abdulah Polimac, upoređenje prevedenog teksta sa originalom, dopune prijeveroda. Salih Trako i dr. Lamija Hadžiosmanović, (priredio: Aladin Husić, uvod, napomene i rječnik termina) Opća biblioteka Tešanj Univerzitet u Sarajevu- Orijentalni institut, Sarajevo 2019.*

na sve druge krajeve Bosne.⁴ Ali to područje ne karakterizira samo ta pojava. S pravom se može istaći da Hercegovina predstavlja prostor koji ima sreću da je u tom pogledu najbolje obrađeno područje. Osim *Sidžila mostarskog kadije 1632-1634*,⁵ koji predstavlja jedan od rijetkih cjelovitih sidžila kako po svome sadržaju, tako i po obradi, Hivzija Hasandedić najviše se bavio ovom vrstom historijskih izvora i radio na izradi regesta koja su već ranije u više navrata publikovana. Tako su u proteklih nekoliko godina publikovana sljedeća regesta: *Sidžil blagajskog kadije 1728-1732*,⁶ *Sidžil nevesinjskog kadije 1767-1775*,⁷ te *Sidžili mostarskog kadije, fragmenti iz 1044-1207 h. godine/1635-1793 godine*,⁸ i *Sidžil mostarskog kadije, fragmenti iz 1179-1182 h.g./1765-1769. godine*.⁹ Regesta koja se ovdje objavljuje predstavlja četvrti sidžil koji se odnosi na Mostar, koji će time postati mjesto sa najobimnijom publikovanom arhivskom građom sadržanom u sidžilima. Tri knjige regesti uradio je Hivzija Hasandedić, a jednu Muhamed Mujić. Bez obzira na to što sidžili pripadaju istom organu u sistemu državne strukture i uprave, sidžili mogu imati sličnosti po vrstama dokumenata koje sadrže, ali istovremeno vrlo velike razlike u sadržaju čak i istorodnih dokumenata. Iz navedenih razloga ćemo se osvrnuti na neka obilježja sadržaja regesti sidžila iz prve polovine 19. stoljeća (1828-1840. godine).¹⁰

---

4 U agresiji na Bosnu i Hercegovinu (1992-1995) zajedno sa drugim zbirka Orientalnog instituta 17. maja 1992. godine stradala je i neprocjenjiva Zbirka sidžila. Navođenim zapaljivim projektilom gađan je Orientalni institut i uništeno sve što se od arhivske i rukopisne baštine prikupljalo na našim prostorima i arhivima od Ankare do Beča, Pariza i Varšave. (Više o bogatstvu, zirkama i stradanju u: Fehim Dž. „Spaho, Arhiv Orientalnog instituta u Sarajevu“, *POF XXV/1975*, Sarajevo 1977, 45-55; Lejla Gazić, „Stradanje Orientalnog instituta u agresiji na Bosnu i Hercegovinu 1992.-1995“, *Orientalni institut u Sarajevu 1950-2000*, Sarajevo 2000, 25-29.

5 *Sidžil mostarskog kadije 1632-1634*, prijevod sa staroturskog, uvod i bilješke Muhamed A. Mujić, Prva književna komuna, Mostar 1987.

6 *Sidžil blagajskog kadije, 1728-1732*, obradio: Hivzija Hasandedić, Islamski kulturni centar Mostar, 2009.

7 *Sidžil nevesinjskog kadije 1767-1775*, obradio: Hivzija Hasandedić, Arhiv HNK/HNŽ, Mostar 2009.

8 *Sidžili mostarskog kadije, fragmenti iz 1044-1207 h. godine/1635-1793. godine*, obradio: Hivzija Hasandedić, Arhiv HNK/HNŽ, Mostar 2001.

9 *Sidžil mostarskog kadije, fragmenti iz 1179-1182 h.g./1765-1769. godine*, obradio: Hivzija Hasandedić, IC štamparija, Mostar 2014.

10 *Sidžil mostarskog kadije 1243-1257, h. god./1828-1842. godine*, obradio: Hivzija Hasandedić, Muzej Hercegovine, Mostar 2015.

Riječ je tek o djelimičnim registama u kojima je od 116 sidžila obradom obuhvaćeno samo jedna polovina ili 61 list sidžila.

Na listovima onog dijela koji je obrađen u formi ovih registi obuhvaćeno je 299 dokumenata različitih vrsta. Najbrojniji dokumenti su pitanja bračne naravi sa 179 dokumenata, zatim 45 fermana i 43 bujrukdije, dok se na ostale sadržaje odnose 32 različita dokumenta, i to: razreze poreza, sporove, tezkere, cijene namirnica, murasele, pozajmice žita, i slično. Sidžil je ogledalo vremena i ogledalo sistema i u njemu se oslikava mnogo toga što se događa na jednom užem prostoru pod ingerencijom jednog kadije i sve što se odnosi na kadiluk. Prostor koji u simboličkom smislu „pokriva sidžil“ nije ograničen samo na teritorij jednog kadiluka, jer mnogi dokumenti su pokrajinskog značaja i, po prirodnoj funkciji, događaja i značaja pitanja, svaki kadija je obavezan da ga unese u svoj protokol, pa tako i mostarski.

Uz izuzetak vjenčanja, koja su najbrojnija vrsta dokumenata, s pravom se može postaviti pitanje zašto u ovom sidžilu imamo iznimno visok procenat fermana, dokumenata političko-pravne naravi. Treba imati na umu da je vrijeme iz kojeg potječe ovaj sidžil bremenito događajima kako na međunarodnom, tako i na unutrašnjem planu. Podsjetit ću da je to period rata sa Rusijom, period intenzivnog političkog i vojnog djelovanja na tlu Smederevskog sandžaka (današnjeg područja uže Srbije), špijunskog djelovanja i propagande među pravoslavnim stanovništvom na tlu Bosne, te unutrašnjih problema ekonomske i druge naravi koji su proistjecali kako iz međunarodnih okolnosti, tako i unutrašnjih slabosti. Stoga su česte mobilizacije, pohodi, razrezi poreza, ali i pojave nedosljedne provedbe naredbi viših instanci vlasti, zašto ne kazati i očite zloupotrebe položaja nekih nesavjesnih službenika, posebno kod prikupljanja određenih poreza bilo da je riječ o stvarnoj praksi zloupotrebe ili tek upozorenju kao preventivnoj mjeri. U svakom slučaju, vlast je imala potrebu službeno ukazati i upozoriti da će takve stvari sankcionisati. Slijedom toga postavlja se pitanje o čemu govore navedeni fermanni, kao akti sultana, najviše instance vlasti i koja pitanja reguliraju u ovom vremenu?

O puštanju u opticaj novog novca, mobilizaciji 5.000 vojnika i slanje u Vidin protiv Rusa, čuvanje od nepravilnosti u razrezu nameta, taksitu za poštanske stanice, organizaciji poštanskih stanica, da u poštanskim stanicama uvijek bude potreban broj odmornih i opremljenih konja da službenici i tatari ne gube na vremenu, zabrani da se po selima uzima bilo šta besplatno, zabranjuje se rasipništvo valija, kadija, vojvoda, i namirivanje raskoši na račun raje, naredba

da se zemlja obrađuje (jer su mnogi zanemarili obradu zemlje), valiji se naređuje da čuva Bosnu i njene tvrđave od neprijatelja, da čuva sirotinju od svih vrsta nasilja, mobilizaciji 21 vojnika protiv Srba s područja kadiluka, mobilizaciji za odbranu Šapca, Sokola i Užica, ispunjavanju Božijih zapovijedi, zaštiti sirotinje od traženja hrane, propisima o putovanju, kontroli prolaza, zabrani ukrašavanja muške odjeće srebrom jer je suprotno šerijatu, dostavi izvještaja o slanju polugodišnjeg poreza za valiju, osiguranju konja za državne i druge službenike, da se provjeri i kazne krivci za upad Hasana i Murat-kapetana na austrijski teritorij, pravilnoj raspodjeli poreza na stanovništvo, da se oni koji loše govore o vjeri i državi pošalju u vojsku, hapšenju uhoda, mobilizaciji 5.000 vojnika pošto su Rusi napali Edrine, obznani primirja s Rusima, rođenju princa pripremi 7-dnevnog veselja, kontroli propusnica zbog pojave skitnica, obezbjeđenju sigurnosti, zabrani putovanja bez propusnice, zabrani besplatnog uzimanja od raje bilo čega osim vode, da prikupljači poreza ne uzimaju više od propisanog i tako čine nasilje raji, da se funkcije vlasti imaju obnašati na temelju šerijata i zakona, da se svijet poštedi od nasilja, čuvaju tvrđave i mir s Austrijom“

Naprijed istaknute naredbe najviše instance u Carstvu, bile su obavezne provoditi pokrajinske vlasti, tako da je svaki akt centralne vlasti pratila valijina naredba i to kadiji i drugim organima za njihovu provedbu. Osim toga, valija se bavio i drugim pitanjima koja su se javljala na području pokrajine, odnosno onih dijelova na koje se odnose sidžil. Stoga ćemo se kratko osvrnuti na pitanje sadržaja valijinih naredbi prema nižim nivoima u kojima se naređuje:

Da se krene u pravcu Vidina protiv Rusa, uhvate dva dezertera, transportuje hrana za Nikšić, da se barut iz Mostara prebaci u Blagaj jer je puko grom u tvrđavu, nabavi građa za opravak mostarske tvrđave, da Mostarska kapetanija mobiliše 88 vojnika u rat, da se ječam u Mostaru da u zajam stanovništvu do vrševine, da kapetani prikupe berate i dostave Vilajetu radi obnove jer je izgorila defterhana u Sarajevu i u njoj svi defteri, zbog nestašice žita i zbog gladi zabranjuje se izvoz u neprijateljsku zemlju, da Vilajetski kontorolor vakufa ispita poslovanje vakufa, da se kontroliraju trgovi stokom i spriječi prevelika kupovine radi preprodaje sirotinji, prati pojava odmetnika, da se bude na oprezu zbog upada srpske raje u Bosnu, da se bude oprezno kako im se ne bi činila zlodjela i nasilje, da se dezerteri vrate na front, da se nakon vršidbe namiri žito koje je davano prošle godine za pozajmice, da se u Bosni mobiliše 20.000 ljudi i uputi u Plovdiv jer su Rusi napali Edrine, da se zabrani izvoz stoke u neprijateljsku zemlju, da se vodi računa jer odmetnici iz Crne Gore upadaju, pridobijaju raju,

da se prikupi porez na duhan po kadilucima za 1828. i 1829, da zbog pobune, narod bude oprezan, i da čuva se jedinstvo.

Što se tiče ostalih dokumenata sadržanih u ovim registrama, ističemo *sudski spor za podizanje kirije vakufskih dućana*, kukuruz za ishranu vojske, spisak prihoda i sela iz kojih se oni uzimaju, prihodi za bivšeg valiju, spisak mahala i sela za zaduženja ječma datih u zajam iz mostarske tvrđave, popis bakala za 1247/1831. godinu, spor oko prava na prvokup u Cimuru kod Mostara, pozajmice žita u Mostaru, pozajmica preko pet tona žita stanovništvu, *isplata gradonačelnika (šeher čehaje)*, popis izdataka gradonačelnika, pismo kadizade Mehmed Tahira da se zavede pravda i ne opterećuje sirotinju hranom.

I najzad, dokument koji govori i o jednom drugom segmentu društva izvan dnevnopolitičke sfere, a to je Popis knjiga čitave biblioteke (*234 knjige djela iz islamskog prava, djela iz gramatike i sintakse arapskog jezika: djela na perzijskom jeziku: rječnici: djela iz islamske dogmatike*). To govori o dugotrajnoj kulturnoj tradiciji Mostara čiji su temelji udareni još sredinom 16. stoljeća osnivanjem nekoliko biblioteka u Mostaru, vakufljenjem knjiga Ćejvan Ćehaje, Karađozbega, Bajezidagića, Ahmed-age Daruseadeta, Mustafe Ejubovića – Šejh Juje, i drugih neznanih, ali i o kontinuitetu „kulture knjige“ u ovom gradu prepoznatljivom kao posebnoj školi znanosti.

Osim što su sistemski na nivou lokalne zajednice utvrđivane tržišne cijene, njih su kadije bile obavezne registrirati u sudske dokumente i unijeti u svoje protokole. Tako ovdje nalazimo cijene namirnica prehrambenih artikala za 1244. godinu koje su trgovci ustanovili sporazumno (1828/29). Maslac, sir, med, grah, masline, riža, svijeće, sapun, so, maslac, nešesta, bulgur, jufka, sapun, sirće, smola, jaja. Ove se cijene utvrđuju kako slijedi:

„Uz znanje i dopust suda, zabita i stanovništva, utvrđuju se cijene artikala 9. džumada I 1244. (1828/29) : Hljeb od bijelog brašna, govede meso, kozje mese, vosak za svijeće, sapun, maslo.“ Na isti ili sličan način i „Kasapi su sporazumno ustanovili cijene mesa za 1248. godinu. Rebia I 1248. (1832), i za kasape se za tu godinu određuje 9 kasapa i cijena ovčijeg i govedeg mesa.“

Osim svakodnevnih pitanja egzistencijalne naravi, pitanja snabdijevanja artiklima i prehrane stanovništva, nalazimo i nešto što spada u sferu obligacionih odnosa stanovništva. Tripko, sin Mandovića iz sela Cernica, je koristio dućan Ahmed-age, sina Salihova, u Kujundžiluku u Mostaru i pobjegao je u neprijateljsku zemlju. Ahmed-aga traži oslobađanje i preuzimanje dućana.

Usprkos svemu, Sud je naredio da se: „Stvari imaju popisati, predati porodici. Popis stvari u dućanu izvršen. 1. muharema 1245 (1829)“.

Možemo samo žaliti što ove vrste izvora nemamo više, jer bi, kako je na početku istaknut davno obznanjeni utisak, i percepcija naše prošlosti bila cjelovitija i sasvim sigurno sa manje predrasuda i o vremenu i o sistemu, bez obzira što u njemu jeste bilo i nekih dionica i epizoda koje se s pravom mogu kritikovati i kritički preispitivati, ali s istinskim naučnim pristupima, a ne pristupom opterećenim i inficiranim mitomanijom.

ON THE SIGNIFICANCE OF THE SIJJIL OF MOSTAR'S KADI FROM THE FIRST HALF OF THE 19TH CENTURY FOR THE STUDY OF HISTORY OF HERZEGOVINA

SUMMARY

The paper discusses the importance of the Sijjil of Mostar's Kadi from the first half of the 19th century for the study of the history of Herzegovina and gives a brief overview of some other significant sijjils of Mostar.

Keywords: sijjil, Mostar, Herzegovina

Literatura

- „Sidžil Tešanjskog kadiluka (1740-1752)“ prijevod i obrada Hatidža Čar-Drnda
Orientalni institut, Sarajevo 2005.
- Branimir M. Nedeljković, „Sarajevski sidžil iz godine 1555-58, (o jednom važnom izvoru za pravnu istoriju Srba)“ *Istorija prava*, Arhiv za pravne i društvene nauke IX, br 2, Beograd 1954, 189-199, i X br. 3-4, 419-434.
- Fehim Dž. „Spaho, Arhiv Orijentalnog instituta u Sarajevu“, *POF* XXV/1975, Sarajevo 1977. (45-55)
- Lejla Gazić, „Stradanje Orijentalnog instituta u agresiji na Bosnu i Hercegovinu 1992.-1995“, Orientalni institut u Sarajevu 1950-2000, Sarajevo 2000. (25-29).
- Maglajski sidžili 1816-1840, Maglajski sidžili 1816-1840. / Dušanka Bojanić-Lukač ; Tatjana Katić (prev. i prir.). - Bošnjački institut - Fondacija Adila Zulfikarpašića, Sarajevo 2005.
- Muhamed Mujić, *Sidžil mostarskog kadije 1632-1634*, prijevod sa staroturskog, uvod i bilješke Muhamed A. Mujić, Prva književna komuna, Mostar 1987.

- Salih Jalimam, „Sidžil zeničkog naiba kao izvor za istoriju Zenice“, *POF* 47-48/1997-98, Sarajevo 1999. (127-143).
- Salih Jalimam, *Travnik u sidžilu Zeničkog naiba*, Priredio Salih Jalimam, Zavičajni muzej Travnik, Travnik 1999.
- Sidžil blagajskog kadije, 1728-1732*, obradio: Hivzija Hasandedić, Islamski kulturni centar Mostar 2009.
- Sidžil mostarskog kadije, fragmenti iz 1179-1182 h.g./1765-1769 godine*, obradio: Hivzija Hasandedić, IC štamparija, Mostar 2014.
- Sidžil nevesinjskog kadije 1767-1775*, obradio: Hivzija Hasandedić, Arhiv HNK/HNŽ, Mostar 2009.
- Sidžili mostarskog kadije, fragmenti iz 1044-1207 h. godine/1635-1793 godine*, obradio: Hivzija Hasandedić, Arhiv HNK/HNŽ, Mostar 2001.
- Sidžil Tešanjskog kadiluka iz druge polovine XVIII vijeka (1165-1204/1752-1790) s osmansko-turskog preveo: Abdulah Polimac, upoređenje prevedenog teksta sa originalom, dopune prijevoda. Salih Trako i dr. Lamija Hadžiosmanović, (priredio: Aladin Husić, uvod, napomene i rječnik termina) Opća biblioteka Tešanj Univerzitet u Sarajevu - Orijentalni institut, Sarajevo 2019.*
- Sidžil mostarskog kadije 1243-1257, h. god./1828-1842. godine*, obradio: Hivzija Hasandedić, Muzej Hercegovine, Mostar 2015.